

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมีแนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องในการวิจัยแบ่งเป็นตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 หลักสูตรท้องถิ่น

ตอนที่ 2 หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544

ตอนที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วม

ตอนที่ 4 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ตอนที่ 5 การจัดทำหนังสือเด็ก

ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 หลักสูตรท้องถิ่น

หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่สอดคล้องกับการพัฒนาหลักสูตรมากที่สุด ซึ่งสังัด อุทรานันท์ (2527, หน้า 307) ได้ให้เหตุผลไว้ว่า

1. ตามหลักการของหลักสูตร หลักสูตรที่สร้างขึ้นจำเป็นต้องมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและสนองความต้องการที่ใช้หลักสูตรนั้น ๆ โดยเหตุนี้หลักสูตรที่สร้างขึ้นมีจุดมุ่งหมายสำหรับใช้ในชุมชนแห่งหนึ่งแห่งใด โดยเฉพาะ ก็ย่อมจะสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้มากที่สุด

2. ในการพัฒนาหลักสูตรมีการยอมรับของความสำเร็จของผู้ใช้หลักสูตรเป็นอย่างมาก และได้มีการยอมรับว่า สมควรจะให้ผู้ใช้หลักสูตรให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ทางปฏิบัติ ถ้าหากหลักสูตรได้พัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้ในระดับชุมชนที่ไม่กว้างขวางนัก ก็ย่อมจะสามารถเปิดโอกาสให้ผู้ใช้หลักสูตรได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรได้

ในการพัฒนาหลักสูตรอย่างเป็นระบบและขั้นตอน อาจดำเนินการอย่างเป็นลำดับดังต่อไปนี้

1. จัดตั้งคณะทำงาน
2. ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน

3. กำหนดจุดหมายสำหรับหลักสูตรท้องถิ่น
 4. พิจารณาความเหมาะสมของหลักสูตรกลางกับสภาพท้องถิ่น ดำเนินการเลือกเนื้อหาสาระของหลักสูตรแกนกลางและ / หรือจัดสร้างกระบวนการวิชาใหม่ขึ้นมา

5. ดำเนินการใช้หลักสูตร

6. ประเมินผลการใช้หลักสูตร

ในเรื่องเดียวกัน ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2529, หน้า 123) ได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาหลักสูตรไว้ 11 ขั้นตอน คือ

1. การจัดตั้งคณะทำงานพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น
2. การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน
3. กำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตรระดับท้องถิ่น
4. การกำหนดเนื้อหา
5. กำหนดกิจกรรม
6. กำหนดคาบเวลาเรียน
7. กำหนดเกณฑ์การวัดประเมินผล
8. การจัดทำเอกสารหลักสูตร
9. การตรวจสอบคุณภาพและการทดลองใช้
10. การเสนอขออนุมัติหลักสูตร
11. การประเมินหลักสูตร

ส่วนวิชัย ประสิทธิ์เวช (2542, หน้า 158) ได้กล่าวถึง การวางแผนอย่างมีกลยุทธ์ทางด้านการพัฒนาหลักสูตรไว้ว่า หมายถึง การกำหนดแนวโครงการและแผนงานด้วยวิธีการต่าง ๆ ให้เหมาะสมและถูกต้อง เพื่อหาผลสรุปสำหรับตัดสินใจทางเลือกในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการ โดยสรุปดังนี้

1. การดำเนินงานโดยคณะกรรมการอย่างมีประสิทธิภาพ
2. มองเห็นรูปแบบของงานเป็น โครงการและแผนงาน
3. กำหนดระยะเวลาในการดำเนินงานได้
4. ประมาณการค่าใช้จ่ายได้
5. สร้างทางเลือกได้หลายทาง
6. พัฒนาหลักสูตรได้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2539, หน้า 1) ได้กำหนดแนวทางจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของหลักสูตรฉบับปรับปรุง 2533 ซึ่งมีแนวดำเนินการคือ “ให้สถานศึกษาจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นรวมทั้งเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรด้วย”

เพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ดังกล่าว หลักสูตรจึงได้กำหนดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. กำหนดให้เรียนเนื้อหา ซึ่งเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นโดยตรง โดยเนื้อหาที่กำหนดให้เรียนอาจจัดเป็นหน่วยหรือรายวิชาโดยเฉพาะหรืออาจแทรกอยู่ในเนื้อหาเรื่องอื่น ๆ ก็ได้

2. เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร เพื่อให้สามารถจัดการเรียนการสอนได้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยท้องถิ่นอาจดำเนินการ ดังต่อไปนี้

- 1) ปรับกิจกรรมการเรียนการสอน
- 2) ปรับรายละเอียดของเนื้อหา
- 3) ปรับปรุงสื่อการเรียนการสอนที่มีอยู่
- 4) จัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นมาใหม่
- 5) จัดทำเนื้อหา/รายวิชาเพิ่มเติมใหม่

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2549) ได้ให้คำนิยามและความหมายที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นสรุปได้ดังนี้

1. “ท้องถิ่น” หมายถึง บริเวณสถานที่รวมทั้งสภาพแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรมที่ผู้เรียนส่วนมากมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้อง คู่กันเคยมาแต่กำเนิด มีขอบข่ายครอบคลุมทั้งหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ กลุ่มจังหวัด และภูมิภาคของท้องถิ่นนั้น ๆ

2. “สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น” หมายถึงรายละเอียดของข้อมูลสารสนเทศรวมทั้งเนื้อหาองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับท้องถิ่นด้านต่าง ๆ เช่น สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ประวัติความเป็นมา สภาพเศรษฐกิจ สังคม การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา ตลอดจนสภาพปัญหาและสิ่งที่ควรได้รับการถ่ายทอดพัฒนาในชุมชนและสังคมนั้น ๆ ที่สถานศึกษากำหนดขึ้นเพื่อจะนำไปใช้จัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนเอง

3. “กรอบสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น” หมายถึง ขอบข่ายของเนื้อหาการเรียนรู้ท้องถิ่นที่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์และกำหนดขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวก

ประโยชน์ให้สถานศึกษานำไปจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นตามสภาพความพร้อมและความต้องการของสถานศึกษา

ในการดำเนินงานจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นได้กำหนดแนวการดำเนินการแบ่งเป็น 3 ระดับได้แก่ กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นหน่วยงาน ส่วนกลาง มีหน้าที่ในการจัดทำนโยบายและจัดทำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มีหน้าที่ในการพัฒนางานด้านวิชาการร่วมกับสถานศึกษาในการจัดทำ “กรอบสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น” ส่วนสถานศึกษา เป็นหน่วยงานระดับปฏิบัติการที่จะต้องนำกรอบสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นมาจัดทำรายละเอียดของเนื้อหาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาและสภาพของชุมชนนั้น ๆ

แนวทางการจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นในระดับศึกษามีดังต่อไปนี้

1. ควรดำเนินงานในรูปคณะกรรมการระดับสถานศึกษาซึ่งประกอบด้วยครู ผู้บริหาร ผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชน และผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และประสบการณ์ที่หลากหลาย
2. วิเคราะห์กรอบสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นที่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำหนดไว้เพื่อจะได้ทราบถึงขอบข่ายในการกำหนดรายละเอียดของเนื้อหาองค์ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น
3. วิเคราะห์หลักสูตรสถานศึกษาเพื่อจะได้ทราบจุดเน้นหรือประเด็นที่สถานศึกษาให้ความสำคัญและแนวทางการจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นว่าควรอยู่ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ใด ชั้นปีใด เป็นรายวิชาพื้นฐาน หรือรายวิชาที่ต้องการเรียนเพิ่มเติม และควรมีเนื้อหาอย่างน้อยเพียงใด ตามที่หลักสูตรสถานศึกษากำหนดไว้
4. ศึกษา / วิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศของสถานศึกษาและชุมชนเพื่อนำข้อมูลมาจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นของสถานศึกษาให้สมบูรณ์ขึ้น
5. จัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นของสถานศึกษา โดยครูผู้สอนสามารถดำเนินการได้หลายลักษณะ เช่น
 - จัดทำรายวิชาเพิ่มเติม ซึ่งครูผู้สอนอาจจัดทำรายวิชาที่เป็นสาระการเรียนรู้พื้นฐานหรือรายวิชาที่เป็นสาระการเรียนรู้เพิ่มเติมของสถานศึกษานั้นๆก็ได้ ในการจัดทำครูผู้สอนอาจปรับปรุง พัฒนารายวิชาเดิมที่มีอยู่ หรืออาจจัดทำรายวิชาใหม่ เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพบรรลุตามมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้และระดับชั้นนั้นๆ
 - ปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือจัดกิจกรรมเสริมหรือบูรณาการในรายวิชาต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนมีประสบการณ์การเรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนเองตามมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดในกลุ่มสาระการเรียนรู้และระดับชั้นนั้น ๆ ทั้งนี้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ครูผู้สอนอาจเชิญ

วิทยากร / ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือพานักเรียนออกไปเรียนรู้สภาพจริงในท้องถิ่นก็จะทำให้การเรียนรู้มีความหมายต่อผู้เรียนมากยิ่งขึ้น

อนึ่ง การจัดประสบการณ์การเรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นนี้ ครูผู้สอนอาจพัฒนาสื่อ สิ่งพิมพ์ หรือจัดทำสื่อประกอบการเรียนรู้อื่น ๆ ให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าหรือเรียนรู้ด้วยตนเองด้วยก็ได้และเมื่อดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เสร็จแล้ว ครูผู้สอนควรประเมินคุณภาพผู้เรียนตามมาตรฐานการเรียนรู้และประเมินสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นของสถานศึกษา รวมทั้งควรปรับปรุงและพัฒนาแผนการเรียนรู้ให้มีความเหมาะสมและเป็นปัจจุบันเสมอ

สุชาดา จักรพิสุทธิ (2549) ได้สังเคราะห์งานวิจัยทางหลักสูตรและสรุปถึงรูปแบบในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นใน 2 ลักษณะคือ

แบบที่หนึ่ง

1. เริ่มจากไม่มีหลักสูตร
2. ระดมประเด็นจากชาวบ้าน, ผู้เรียน
3. วางแผนการสอนร่วม
4. เสาะหาครูชาวบ้าน
5. เรียนจากการปฏิบัติ ทดลอง กิจกรรม
6. ไม่จำกัดคาบเรียน
7. นักเรียนได้บรรยากาศ ,บริบทแวดล้อม, คุณค่า
8. ประเมินแบบมีส่วนร่วม (ครู ครูชาวบ้าน นักเรียน)

สรุป : เน้น Process (Learning)

แบบที่สอง

1. เริ่มจากคู่มือหลักสูตร ตำราที่ขายสำเร็จรูป
2. ครูผู้สอนเป็นผู้กำหนดประเด็น
3. ครูสอนตามตำราและ/หรือ
4. เชิญครูชาวบ้านสาธิตในห้องเรียน
5. เรียนจากเทคนิค กิจกรรม
6. จำกัดเวลาตามคาบเรียน
7. นักเรียนเห็นคุณค่าน้อย เอาคะแนน
8. ประเมินผลโดยครูผู้สอน

สรุป : เน้น Product (Of learning)

ตอนที่ 2 หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นหลักสูตรระดับท้องถิ่นที่สถานศึกษาจะนำข้อมูลสภาพที่เป็นปัญหาหรือความต้องการของชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดี ของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ มาจัดทำสาระของหลักสูตร และจัดการเรียนรู้โดยยึดหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นกรอบหรือแนวทางในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา (วัฒนาพร ระงับทุกข์, 2545 หน้า 14)

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ 2545 (อ้างแล้ว หน้า 1) ได้กำหนด หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ เพื่อให้โรงเรียนยึดเป็นแนวในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ดังนี้

หลักการ

เพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นไปตามแนวนโยบายการจัดการศึกษาของประเทศ จึงกำหนดหลักการของหลักสูตรขั้นพื้นฐานไว้ดังนี้

1. เป็นการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มุ่งเน้นความเป็นไทยควบคู่กับความเป็นสากล
2. เป็นการศึกษาเพื่อปวงชน ที่ประชาชนทุกคนจะได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน โดยสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
3. ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาและเรียนรู้ด้วยตัวเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด สามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มศักยภาพ
4. เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นด้านสาระ เวลาและการจัดการเรียนรู้
5. เป็นหลักสูตรที่จัดการศึกษาได้ทุกรูปแบบ ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย สามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้และประสบการณ์

จุดหมาย

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุขและมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดมุ่งหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเองปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันพึงประสงค์
2. มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียนและรักการค้นคว้า

3. มีความรู้อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ มีทักษะและศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและเทคโนโลยี ปรับวิธีการคิด วิธีการทำงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์

4. มีทักษะและกระบวนการ โดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิด การสร้างปัญญา และทักษะในการดำเนินชีวิต

5. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพและบุคลิกที่ดี

6. มีประสิทธิภาพในการผลิตและบริโภค มีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าผู้บริโภค

7. เข้าใจประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถี และการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

8. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปะ วัฒนธรรมประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาสิ่งแวดล้อม

9. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และทำสิ่งที่ดีงามให้สังคม

โครงสร้าง

เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปตามหลักการ จุดหมายและมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดให้ สถานศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้อง มีแนวปฏิบัติในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา จึงได้กำหนด โครงสร้างของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ดังนี้

1. ระดับช่วงชั้น

กำหนดหลักสูตร เป็น 4 ช่วงชั้นดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

2. สาระการเรียนรู้

กำหนดสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วยองค์ความรู้ ทักษะหรือกระบวนการ การเรียนรู้และคุณลักษณะหรือค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมของผู้เรียนเป็น 8 กลุ่มดังนี้

2.1 ภาษาไทย

2.2 คณิตศาสตร์

2.3 วิทยาศาสตร์

2.4 สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

2.5 สุขศึกษาและพลศึกษา

2.6 ศิลปะ

2.7 การงานอาชีพและเทคโนโลยี

2.8 ภาษาต่างประเทศ

3. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

3.1 กิจกรรมแนะแนว

3.2 กิจกรรมนักเรียน เช่น ลูกเสือ เนตรนารี และผู้บำเพ็ญประโยชน์

4. มาตรฐานการเรียนรู้

4.1 มาตรฐานการเรียนรู้การศึกษาขั้นพื้นฐาน

เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

4.2 มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น

เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบในแต่ละช่วงชั้น คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และ 6

5. เวลาเรียน

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดเวลาในการจัดการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 800-1,000 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ 4-5 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 2 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 800-1,000 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละ 4-5 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 มีเวลาเรียนประมาณปีละ 1,000-1,200 ชั่วโมง โดยเฉลี่ยวันละประมาณ 5-6 ชั่วโมง

ช่วงชั้นที่ 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 มีเวลาเรียนประมาณปีละไม่น้อยกว่า 1,200 ชั่วโมง

ตอนที่ 3 แนวคิดของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชนได้ถูกบรรจุเป็นวาระแห่งการพัฒนาทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมรวมทั้งการศึกษา ดังที่ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ซึ่งมุ่งเน้นให้ความสำคัญในการพัฒนาคน และพระราชบัญญัติการศึกษา

พุทธศักราช 2542 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม 2545 ดังระบุไว้ว่า ในการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (มาตรา 8)

อุทัย คุลเกษมและอรศรี งามวิทยาพงษ์ (2540, หน้า 91) ได้ศึกษาเรื่องระบบการศึกษากับชุมชนพบว่ากระบวนการที่โรงเรียนและชุมชนเกิดความร่วมมือ มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องได้แก่

1. บุคคลที่เกี่ยวข้องมีทัศนคติที่เห็นคุณค่าและความสำคัญของการเรียนรู้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาความรู้และจิตสำนึกของตนเอง และการเรียนรู้ที่ดีที่สุดทางหนึ่งเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและเกิดขึ้นระหว่างการศึกษาปฏิบัติ

2. บุคลากรมีทัศนคติที่เคารพและเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง โดยไม่ยึดติดกับคุณค่าหรือค่านิยมที่สังคมกำหนดในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องความรู้ ซึ่งใช้ในการศึกษาในระบบว่าใคร ใ้ง - ฉลาด มีความรู้ - ไม่มีความรู้ อันเป็นนิยามที่คับแคบ และเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเกิดความร่วมมือระหว่างภาคี

3. บุคลากรมีทัศนคติที่เชื่อว่าความหลากหลาย (Diversity) เป็นลักษณะแท้จริงของธรรมชาติและมีประโยชน์ต่อการพัฒนา

กระบวนการของการเกิดและการดำเนินความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน อาจเริ่มจากลำดับขั้นโดยคร่าว ๆ ได้แก่

1. แสวงหาระบบกลไกที่จะสร้างหรือพัฒนาบุคลากรให้มีทัศนคติที่เอื้อต่อการเกิดความร่วมมือและการทำงานร่วมกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน หรือแสวงหาช่องทางที่จะนำมาซึ่งการปรึกษาหารืออย่างจริงจังร่วมกัน

2. เมื่อผ่านกระบวนการปรึกษาหารือและมองเห็นปัญหาาร่วมกัน แล้วขยายไปสู่การร่วมกันคิด วิเคราะห์ กำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาและวางแผนกิจกรรมเพื่อนำไปสู่ความร่วมมือ

3. จัดกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติและจัดการตามกิจกรรมที่กำหนดในข้อ 2 โดยการสรุปประเมินผลการดำเนินกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอเพื่อพัฒนากิจกรรมและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

4. แสวงหาแนวทางการขยายความคิด กิจกรรมไปสู่ประชาชนในชุมชนและภาคีต่าง ๆ เพื่อขยายการมีส่วนร่วมและผลักดันให้เกิดโครงสร้างแบบแนวราบอย่างต่อเนื่องในชุมชน

5. สสำรวจหารูปแบบและระบบของความร่วมมือและความสัมพันธ์กับภาคีอื่น ๆ ภายนอกชุมชนที่จะพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่น

ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา มีผู้แสดงแสดงทัศนะไว้ ดังเช่น ลือพลัง (2548 หน้า 7-12) นำเสนอสรุปได้ว่า

การมีส่วนร่วม (Participation) ในการพัฒนาหลักสูตร คือ การที่องค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งครู ผู้เรียน ผู้บริหารการศึกษา ผู้นำชุมชน หรือสมาชิกชุมชน มาร่วมกันดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยในการดำเนินการมีลักษณะของกระบวนการ (Process) มีขั้นตอนที่มุ่งหมายจะให้เกิดการเรียนรู้ (Learning) อย่างต่อเนื่อง มีพลวัตร (Dynamic) คือมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ มีการแก้ปัญหา การร่วมกันกำหนดแผนงานใหม่ ๆ เพื่อสร้างความยั่งยืนใน ความสัมพันธ์ของทุกฝ่ายที่เข้าร่วม ซึ่งประกอบด้วยหลักการ ได้แก่ การระดมความคิด การวางแผน การลงมือทำ การติดตามประเมินผล การรับประโยชน์ร่วมกัน สำหรับบทบาท การมีส่วนร่วมของชุมชนอาจมีได้ดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมเป็นแหล่งเรียนรู้ ได้แก่ แบบแผนการผลิตของชุมชน วัฒนธรรมประเพณี เทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น ผู้นำชุมชนหรือผู้รู้
2. ด้านการศึกษาทางเลือกหรือหลักสูตรท้องถิ่น ถ้าโรงเรียนปรับเปลี่ยนความคิดใหม่ นำครูชาวบ้านมาทดแทนก็จะทำให้หลักสูตรท้องถิ่นมีชีวิตชีวา ปฏิบัติได้สอดคล้องกับความเป็นจริง
3. การมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนอาจเป็นไปได้ตั้งแต่การเป็นวิทยากรท้องถิ่น ครูชาวบ้าน สถานประกอบการ แหล่งความรู้ ศูนย์การเรียนรู้ หน่วยงานราชการและธุรกิจเอกชน อบรม ฝึก เป็นต้น
4. การมีส่วนร่วมในการจัดการซึ่งอาจเป็นกิจกรรมชุมชนสัมพันธ์ การจัดการโครงการ เป็นต้น
5. การมีส่วนร่วมในระบบ Whole School Approach (W.S.A.) เป็นการจักระบบบริหาร จัดการการเรียนการสอนทั้งด้านกายภาพและชีวภาพให้เหมาะสมกับผู้เรียน

ส่วนพีรเดช ทองอำไพ (2549, หน้า 15) ได้ให้ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า “ปฏิบัติการ” หมายถึงการลงมือทำเอง “อย่างมีส่วนร่วม” ก็คือเข้ามามี ส่วนร่วมในกระบวนการอย่างเต็มตัวหรือจริงจัง “วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” ให้ได้ผลดี ควรจะต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการคิด การวิเคราะห์ตนเองและค้นหาโจทย์ออกมาให้ได้ โดยนักวิจัยทำหน้าที่เป็นผู้จัดเวทีและดำเนินการ ระดมความคิดพร้อมสรุปให้ได้ตรงตามความคิดของชาวบ้านเป็นหลัก หลังจากนั้นจึงหากุศโลบาย ให้ชาวบ้านลงมือทำ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น ๆ ทั้งหมดจึงจะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (ลงมือทำ) อย่างมีส่วนร่วม (ร่วมคิดตั้งแต่ต้น) อย่างแท้จริง

ตอนที่ 4 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายและลักษณะของภูมิปัญญาไทย

ภูมิ มีความหมายว่า พื้น ชั้น พื้นเพ ปัญญา หมายความว่า ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาด เกิดแต่การเรียนรู้และคิด ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความสามารถในการใช้พื้นความรู้สร้างสรรค์งานเพื่อพัฒนาและดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น

ประพันธ์ ธรรมไชย และคณะ (2543, หน้า 249) ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ของชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์ จนเกิดปัญญาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้

ชวนันท์ ทรานันชัย (2549) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญาไทย คือ สิ่งที่เกิดจากมันสมองของคนไทย ทั้งของเก่าและของใหม่ หรือกระทั่งเรียนรู้ภูมิปัญญาต่างชาติแล้วมาปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้งานของคนไทย หากสิ่งนั้นเกิดขึ้นจากมันสมองของคนไทย ก็ถือว่าเป็นภูมิปัญญาไทยทั้งสิ้น

รุ่ง แก้วแดง (2549) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไทยว่า คือ องค์ความรู้ความสามารถ และทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรับปรุงแต่งและถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา หรือ สกศ. (2549) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไทยไว้ดังนี้ ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ปรับปรุง แต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาไทยนี้มีลักษณะเป็น องค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่งอกงามขึ้นมาใหม่ ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย

อบเชย แก้วสุข (2543) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญา สรุปได้ว่า ส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัว เป็นญาติโดยสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่าง ผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนมาก จะไม่แพร่พรายให้คนอื่น ๆ รู้ ที่เป็นอย่างนี้เพราะสาเหตุหลายประการ คือ

1. กลัวการแก่งแย่งการทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่จะต้องทำผลผลิตเพื่อค้าขาย
2. กลัวเรื่องชื่อเสียง เกียรติภูมิ และกลัวคนอื่นขโมยภูมิปัญญา ถ้าถ่ายทอดความรู้ให้กับคนอื่นแล้วเขาทำดีกว่า เจ้าตำรับก็จะไม่มีชื่อเสียง

3. มีความเชื่อและถือสัจจะจากปู่ ย่า ตา ทวด ที่ต้องการปกปิดเคล็ดลับหรือกลวิธีการผลิต
4. สื่อและเทคโนโลยียังไม่พัฒนาเท่าที่ควร

ปัจจุบันนี้ กลุ่มเป้าหมายของการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ขยายไปสู่สาธารณชนทั่วไปบ้างแล้ว อาจเนื่องจากสาเหตุต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. ได้รับการกระตุ้นและสร้างความตระหนักจากหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เช่น หน่วยงานพัฒนาชุมชน กรมการศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานเกษตร ฯลฯ
2. การถ่ายทอดความรู้ได้รับคำตอบแทน ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางคนจะตั้งราคาวิชาไว้สูงมากน้อยขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาดสำหรับวิชาชนิดนั้น ๆ
3. สื่อต่าง ๆ ในปัจจุบันมีมากมายหลายประเภท ภูมิปัญญาสามารถถ่ายทอดความรู้โดยใช้สื่อต่าง ๆ ได้อย่างสะดวก หน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้การสนับสนุนภูมิปัญญาก็สามารถถ่ายทอดสืบทอดความรู้ได้อย่างกว้างขวาง
4. ความจำเป็นในการผลิต ทำให้ภูมิปัญญาต้องถ่ายทอดความรู้สู่บุคคลอื่น ๆ นอกเหนือจากคนในครอบครัวหรือผู้สืบสายเลือดเพื่อต้องการเพิ่มผลผลิตสู่ตลาด

สำหรับวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือเป็นเครื่องแสดงลักษณะเฉพาะของกลุ่มชนในท้องถิ่นภาคเหนือ ทำให้เกิดความรักและผูกพันกับท้องถิ่น ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันและระหว่างกลุ่มชน เป็นปัจจัยในการส่งเสริมและพัฒนาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ในวิทยาการแขนงต่าง ๆ ได้ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า วิจัย เก็บข้อมูลรวมทั้งส่งเสริมและเผยแพร่ มาลา กำจันทร์ (2541, หน้า 8) ได้กล่าวถึงไว้ว่า “ล้านนาประกอบด้วยขุนเขาหุบห้วยและแม่น้ำ คนล้านนามิได้ประกอบด้วยเพียง “คนเมือง” แต่เพียงชนกลุ่มเดียว ชนทั้งหลายได้ตั้งสมภูมิปัญญาร่วมกันมา เรามีได้อยู่อย่างโคดเคี้ยวเราต่างอยู่ร่วมกันบนสันติวิธี มีพระเจ้าอยู่หัวเป็นหลักยึดเช่นเดียวกัน”

ในการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่น ยงยุทธ ธีรศิลป์ (2538, หน้า 83) ได้ให้ข้อเสนอแนะดังนี้

1. สำรวจ ควรสำรวจงานวัฒนธรรมท้องถิ่นว่ามีอะไรบ้าง
2. จัดเก็บและรวบรวมข้อมูล ให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน และชัดเจน เพียงพอ
3. ศึกษาวัฒนธรรมจากข้อมูลให้มีความรู้อย่างถ่องแท้
4. สืบทอด งานวัฒนธรรมท้องถิ่นบางอย่างต้องอาศัยการสืบทอด
5. ส่งเสริมเผยแพร่อนุรักษ์ตามวิธีการที่เหมาะสม

ตอนที่ 5 การสร้างหนังสือเด็ก

5. การจัดทำหนังสือสำหรับเด็ก

5.1 ความหมายของหนังสือสำหรับเด็ก

เกี่ยวกับเรื่องนี้ สนิท สัตโยภาส (2547, หน้า 20) ได้ให้ความหมายของหนังสือสำหรับเด็กว่าหมายถึง หนังสือที่เขียนให้เด็กดู ฟัง และอ่านซึ่งมีรูปแบบต่าง ๆ อาจพิมพ์เป็นเล่ม แผ่นพับ หรือเป็นงานที่แทรกอยู่ในหนังสือพิมพ์รายวันหรือนิตยสารสำหรับผู้ใหญ่ ซึ่งงานเขียนเหล่านี้มุ่งใช้ภาษาเนื้อหาสาระที่ง่ายและเหมาะสมกับเด็กแต่ละวัย ส่วนฉวีลักษณ์ มาศจรัส และวรรณภา มังปู้แวน (2547, หน้า 34) ก็ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึงหนังสือที่เขียนขึ้นเพื่อให้เด็กอ่านโดยเฉพาะมุ่งเน้นที่จะให้เด็กเกิดความสุขสนุกสนานเพลิดเพลินส่งเสริมจินตนาการ โดยสอดแทรกเนื้อหาสาระตามความเหมาะสม

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2547, หน้า 10-15) ได้กล่าวสรุปถึงคุณค่าของวรรณกรรมสำหรับเด็กไว้ดังนี้

1. พัฒนาการทางภาษา ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยคำ การพูด การรู้จักศัพท์ การใช้ภาษา เป็นต้น
2. พัฒนาการทางความคิดและสติปัญญา เป็นการฝึกให้เด็กสังเกต เปรียบเทียบ จัดลำดับ สรุปความ การนำไปใช้ การวิพากษ์วิจารณ์ เป็นต้น
3. พัฒนาการทางสังคม ได้แก่ ความเชื่อ การปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกันของตนเอง ครอบครัวและชุมชน

5.2 ประเภทของหนังสือสำหรับเด็ก

หนังสือสำหรับเด็กที่พิมพ์ออกเผยแพร่ในปัจจุบันมีทั้งเรื่องแต่งใหม่ เรื่องดัดแปลง และเรื่องแปล ซึ่งสามารถจำแนกได้หลายวิธีคือ

1. แบ่งโดยยี่ดวิธีเขียนเป็นหลัก จำแนกได้ 2 ประเภท คือ
 - 1.1 หนังสือสำหรับเด็กประเภทร้อยแก้ว
 - 1.2 หนังสือประเภทร้อยกรอง
2. แบ่งโดยยี่ดรูปแบบการเขียนเป็นหลัก จำแนกได้ 7 ประเภท คือ
 - 2.1 หนังสือภาพ
 - 2.2 วรรณกรรมพื้นบ้าน
 - 2.3 นิทานสมัยใหม่
 - 2.4 บันเทิงคดีร่วมสมัย

2.5 บันเทิงคดีอิงประวัติศาสตร์

2.6 ความรู้และประวัติบุคคล

2.7 บทร้อยกรอง

3. แบ่งโดยยึดระดับชั้นเรียนเป็นหลัก จำแนกได้ 3 ประเภท คือ

3.1 หนังสือสำหรับเด็กเล็กหรืออนุบาล อายุ 3-5 ขวบ

3.2 หนังสือสำหรับเด็กประถมศึกษา อายุ 6-11 ขวบ

3.3 หนังสือสำหรับเด็กมัธยมศึกษาตอนต้น หรือวัยก่อนวัยรุ่น อายุ 12-14 ขวบ

4. แบ่งโดยยึดเนื้อหาเป็นหลัก จำแนกได้ 3 ประเภท คือ

4.1 หนังสือบันเทิงคดี (ให้ความเพลิดเพลิน)

4.2 หนังสือสารคดี (ให้ความรู้และเสริมบทเรียน)

4.3 หนังสือการ์ตูนและวารสารสำหรับเด็ก

5.3 ลำดับขั้นตอนการสร้างหนังสือสำหรับเด็ก

สันทิต โสภณาส (อ้างแล้ว หน้า 25-27) ได้กล่าวถึง ขั้นตอนการทำหนังสือสำหรับเด็กสรุปได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 สำรวจหาเรื่องที่จะเขียน

ขั้นสำรวจหาเรื่องมาเขียนนี้ สำรวจได้จากหลักสูตร หนังสือเรียน อาชีพและประเพณีในท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัญหาสังคม ค่านิยมและคุณธรรมที่ต้องการจะปลูกฝังให้เด็กส่วนนิทานพื้นบ้าน ตำนาน และวรรณคดีที่สนุก ๆ ก็นำมาสร้างเป็นหนังสือสำหรับเด็กได้เป็นอย่างดี

ขั้นที่ 2 ขึ้นกำหนดแนวคิด

ขั้นนี้ผู้เขียนจะต้องเลือกกำหนดแนวคิด (Theme) ของเรื่องที่ต้องการจะปลูกฝังให้ผู้อ่าน อาทิ “เรื่องของน้ำพุ” จะให้แนวคิดเรื่องพิษภัยของยาเสพติด “เสื้อหนาวสามตัว” ให้แนวคิดเรื่องความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เพื่อนมนุษย์จะทำให้สังคมมีความสุข และ “ตะกร้ามหาสนุก” จะให้ความรู้เรื่องอาหารห้าหมู่ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 ขึ้นวางโครงเรื่อง

เป็นขั้นที่ผู้แต่งกำหนดเค้าโครงเรื่องว่าตอนต้น ตอนกลาง และตอนจบเรื่องจะลำดับเรื่องอย่างไร ตัวอย่างเช่น โครงเรื่องของ “ความฝันของฝ้าย”

“ความฝันของฝ้าย”

ตอนต้น	วันหยุดฝ้ายไม่ไปโรงเรียน เจานอนเล่นตุ๊กตาจนหลับไป
ตอนกลาง	<ดำเนินเรื่อง> ฝ้ายฝันว่าเขาเดินเข้าไปในป่าและได้พบผีเสื้อชื่อ “หวาน” หวานให้ปีกผีเสื้อฝ้ายสวม ฝ้ายบินได้เหมือนผีเสื้อ ทั้งสองบินไปพบผึ้ง กำลังดักใยแมงมุมยักษ์ ฝ้ายและหวานช่วยดึงออกจากใยแมงมุมได้
ตอนจบ	ฝ้ายตกใจตื่นและเล่าความฝันให้แม่ฟังอย่างมีความสุข

ขั้นที่ 4 ขั้นลงมือเขียนเรื่องเต็ม

ขั้นนี้ผู้เขียนจะนำโครงเรื่องที่วางไว้มาเขียนขยายความให้ได้รายละเอียดจนเป็นเรื่องที่สมบูรณ์ด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย อาจแต่งเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองก็ได้ ถ้าแต่งด้วยภาษาร้อยแก้วจะมีวิธีนำเสนอหลายแบบ เช่น แบบบรรยาย แบบเล่าเรื่องประกอบบทสนทนา แบบตั้งคำถาม และแบบทายอะไรเอ่ย เป็นต้น แต่ถ้าแต่งเป็นบทร้อยกรองจะนิยมใช้คำประพันธ์ง่าย ๆ เช่น กลอนสี่ กลอนหก กลอนแปด กาพย์ยานี 11 กาพย์ฉบัง 16 หรือกาพย์สุรางคนางค์ 28 เป็นต้น

ขั้นที่ 5 ขั้นแบ่งตอนกำหนดภาพประกอบ

ขั้นนี้ให้นำเรื่องที่แต่งเสร็จจากขั้นที่ 4 มาตัดเป็นตอน ๆ ตามความเหมาะสมเพื่อกำหนดภาพประกอบให้ความแต่ละตอน ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวาดภาพ ตัวอย่างเช่นเรื่อง ความฝันของฝ้าย

เนื้อเรื่อง	ภาพประกอบ
1. วันนี้เป็นวันหยุด ฝ้ายไม่ไปโรงเรียน ตอนบ่ายเจานอนคลอตุ๊กตาเล่น จนหลับไป	1. ภาพในห้องรับแขกมีเด็กหญิงวัย 7 ขวบ นอนกอดตุ๊กตาเล่น มีสิ่งอื่นประกอบ ตามความเหมาะสม
2. ขณะนอนหลับฝ้ายฝันไปว่า เขาได้ เดินเข้าไปในป่าคนเดียวและได้พบ กับผีเสื้อตัวหนึ่งชื่อ “หวาน”	2. ภาพภายในป่าไม้ที่บ้นัก มีผีเสื้อตัวหนึ่ง (รูปร่างคล้ายคนแต่มีปีก) ยืนคุยกับฝ้าย

ขั้นที่ 6 ขั้นทำหนังสือฉบับร่าง

ให้นำเนื้อเรื่องและการกำหนดภาพประกอบที่ตรวจแก้ไขแล้วในแต่ละตอน มาจัดเป็นตอนละหน้าของหนังสือ พร้อมกับจัดเป็นรูปเล่มครบถ้วนตามลักษณะที่ดีของหนังสือสำหรับเด็ก คือมี ปกนอก ปกใน คำนำ เนื้อเรื่อง กิจกรรมท้ายเรื่องและปกหลัง

ขั้นที่ 7 ขั้นวาดภาพประกอบและบรรจุตัวอักษร

เป็นขั้นลงมือทำหนังสือสำหรับเด็กฉบับจริง โดยวาดภาพและเขียนเนื้อเรื่องลงในกระดาษปอนด์หรือกระดาษอาร์ตก็ได้ ภาพที่ใช้อาจเป็นภาพเหมือนจริง ภาพลายไทย ภาพประดิษฐ์ ภาพถ่าย ภาพลายเส้น หรือภาพการ์ตูน ภาพที่ใช้เป็นภาพง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง สีสดใส วางภาพกระจ่างสวยงาม มีชีวิตชีวา แสดงอาการเคลื่อนไหวที่เป็นธรรมชาติพร้อมทั้งคงลักษณะของตัวละครเอาไว้ได้ทุกตอน ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือขนาดของภาพต้องเหมาะสมกับวัยของผู้อ่านด้วย เช่น เด็กเล็กวัยอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 2 ควรมีขนาด 3 ใน 4 ของหน้า เด็กโตที่เรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 3-4 ควรมีขนาด 1 ใน 2 ของหน้า ส่วนเด็กวัยรุ่นตอนต้นที่เรียนระดับประถมศึกษาปีที่ 5-6 ควรมีขนาด 1 ใน 4 ของหน้า เป็นต้น

ส่วนขนาดของตัวอักษรที่ใช้เขียนเนื้อเรื่องควรเหมาะสมกับวัยด้วย เช่น เด็กเล็กควรใช้ตัวโป่งขนาด 32 ป้อยท์ (9 มม.) เด็กโตที่เรียนอยู่ระดับประถมศึกษาตอนต้นใช้ตัวกลางขนาด 24 ป้อยท์ (5 มม.) และเด็กวัยรุ่นตอนต้นที่เรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 5 ขึ้นไปใช้อักษรขนาดตัวธรรมดา คือ ขนาด 19.5 ป้อยท์ (3 มม.) ได้

ขั้นที่ 8 ขั้นทดลองใช้

หลังจากสร้างหนังสือได้เป็นรูปเล่มแล้วก่อนทำฉบับจริงผู้แต่งควรนำไปให้เด็กในวัยที่อ่านหนังสือนี้ได้อ่าน ไม่น้อยกว่า 10 คน (Try out) พร้อมกับสัมภาษณ์ผู้อ่านเกี่ยวกับเนื้อเรื่อง แนวคิด ภาพ ขนาดตัวอักษร รูปเล่ม กิจกรรมท้ายเล่มและอื่นๆ ตามความเหมาะสม เพื่อนำสาระที่ได้จากการทดลองใช้ไปปรับปรุงหนังสือที่เขียนนี้ให้มีความสมบูรณ์ที่สุด

ขั้นที่ 9 ขั้นจัดทำหนังสือฉบับสมบูรณ์

เป็นขั้นที่จัดทำรูปเล่มฉบับจริงซึ่งประกอบด้วย ปกหน้า ปกใน คำนำ ส่วนเนื้อเรื่อง กิจกรรมท้ายเล่ม และปกหลัง โดยเลือกขนาดของหนังสือให้เหมาะสมกับวัยผู้อ่านซึ่งมี 4 ขนาด คือ ขนาดจิ๋ว (ขนาดกว้าง 10 ซม. ยาว 14 ซม.) ขนาดเล็ก (16 หน้ายก) ขนาดกลาง (16 หน้ายกใหญ่) และขนาดใหญ่ (8 หน้ายก) ส่วนรูปร่างของหนังสือนั้นจะจัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมแนวตั้ง สี่เหลี่ยมแนวนอนหรือทำรูปเล่มลักษณะพิเศษตามท้องเรื่องก็ได้

จักรภัทร พงศ์ภัทระ (2546 , หน้า9) ได้กล่าวถึงการเขียนหนังสือเสริมประสบการณ์ตามความต้องการของท้องถิ่น ว่าหมายถึง การนำเนื้อหาสาระที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาเรียบเรียงเป็นหนังสืออย่างเป็นระบบ มีขั้นตอนและจัดเรียงลำดับ ให้สอดคล้องกันไปตามที่กำหนด ตามประเด็นได้แก่

1. ความเป็นมาของท้องถิ่นในอดีต
2. การคาดการณ์การเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต
3. การนำภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาผสมผสานกับวิทยาการในปัจจุบันในการแก้ปัญหาประเด็นหลักใหญ่ ๆ ในแต่ละท้องถิ่น ประกอบด้วย ความเป็นมาของท้องถิ่น บุคคลสำคัญของท้องถิ่น เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา ประชากร สิ่งแวดล้อม การสื่อสาร การคมนาคม สถานที่ท้องถิ่นตามธรรมชาติ ในการเขียนหนังสือเสริมประสบการณ์ ตามความต้องการของท้องถิ่น ประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้

1. กำหนดแหล่งข้อมูล
2. ศึกษาเนื้อหาสาระจากเพิ่มข้อมูล
3. จัดระเบียบข้อมูลเป็นหมวดหมู่
4. จัดทำโครงเรื่องสำหรับการเขียนหนังสือ
5. เขียนต้นฉบับ
6. ปรับปรุงต้นฉบับ
7. จัดพิมพ์เผยแพร่

ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community – Based Research) เป็นการมุ่งเน้นให้ “คน” ในชุมชนเข้าร่วมกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผน และทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบ เรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นเชิงปฏิบัติการจริง (Action Research) เพื่อแก้ปัญหาของตัวเอง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (2547, หน้า 14-15) ได้สรุปลักษณะสำคัญของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ว่ามีลักษณะดังนี้

1. เป็นประเด็นหรือโจทย์ที่ชุมชนในท้องถิ่นเห็นว่ามีมีความสำคัญและอยากจะค้นหาคำตอบร่วมกัน คำว่าชุมชนประกอบด้วยเช่นกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ หน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้ประกอบการ ครู เด็กเยาวชน เป็นต้น
2. ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการค้นหาคำตอบร่วมกัน

3. มีการรวบรวมข้อมูลและทดลองปฏิบัติการ มีการดำเนินการ 3 ระยะ ได้แก่ วิจัยให้ทราบสภาพที่เป็นอยู่ ทดลองทำและร่วมกันเสนอทางออก

ไพรัช ใหม่ขมภู และคณะ (2545) ทำการวิจัยเรื่อง โครงการพัฒนาหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นระดับโรงเรียน ในพื้นที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ได้สรุปถึงกระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นว่าประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1. สร้างความตระหนัก ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ ซึ่งได้แก่คณะครู ผู้ปกครอง คณะกรรมการสถานศึกษา องค์การชุมชนและกลุ่มต่าง ๆ

2. การเปิดเวทีชาวบ้าน ทุกโรงเรียนได้เปิดเวทีชาวบ้านระดับโรงเรียนขึ้นเพื่อให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม วิเคราะห์ปัญหาของชุมชน หาสาเหตุ ตลอดจนแนวทางการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ๆ ทำให้ครูและชุมชนได้รับทราบปัญหาร่วมกัน

3. โรงเรียนประชุมวางแผนการดำเนินงาน จัดการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นร่วมกับครูชาวบ้าน เปิดโอกาสให้ครูได้เลือกเป็นครูที่ปรึกษาหรือครูที่เลี้ยงแก่นักเรียนตามสาขาวิชาที่เปิดสอน

4. การวางแผนจัดการเรียนรู้ โรงเรียนได้เชิญครูชาวบ้านที่ถูกเสนอชื่อในขั้นตอนการเปิดเวทีชาวบ้านมาร่วมปรึกษารื้อวางแผนจัดการเรียนรู้ จัดทำกำหนดการสอน

5. การจัดการเรียนการสอน เมื่อครูและชาวบ้านวางแผนจัดการเรียนรู้ร่วมกันแล้วโรงเรียนประชาสัมพันธ์ให้กับนักเรียน ผู้ปกครอง กรรมการสถานศึกษาตลอดถึงคนในชุมชนได้รับทราบถึงการที่นักเรียนจะไปเรียนรู้แหล่งวิชาการต่าง ๆ ในท้องถิ่นเพื่อขอความร่วมมือในการอำนวยความสะดวกแก่นักเรียน

6. การสังเคราะห์หลักสูตรเพื่อท้องถิ่นเชียงดาวสู่หลักสูตรสถานศึกษา เมื่อครูชาวบ้านและครูที่ปรึกษาจัดการเรียนการสอนจนจบตามหลักสูตรแต่ละสาขาวิชาแล้ว ครูที่ปรึกษาจะทำการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อจัดทำเอกสารความรู้แต่ละเรื่องพร้อมทั้งจัดทำแผนการสอนที่สมบูรณ์

7. การสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับอำเภอและต่างอำเภอ

ผลของการวิจัยทำให้ผู้บริหารเปลี่ยนแนวคิดในการทำงาน ครูในโรงเรียนปรับเปลี่ยนแนวคิดและกระบวนการเรียนการสอน โดยการเน้นตามความสนใจของเด็ก เด็กได้ศึกษาค้นคว้าได้ปฏิบัติจริงยังแหล่งเรียนรู้กับครูชาวบ้าน ครูมีทัศนคติที่ดีต่อชาวบ้าน รู้จักชุมชนมากยิ่งขึ้น ครูภาคภูมิใจในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้รับการยอมรับจากชุมชนมากขึ้นกว่าเดิม นักเรียนได้เลือกเรียนรายวิชาท้องถิ่นตามความสนใจได้ไปเรียนรู้นอกโรงเรียนยังแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ครูชาวบ้านได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาในเรื่องที่ตนเองเชี่ยวชาญ ได้เทคนิคการถ่ายทอดความรู้ ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างครู ชุมชน สังคมเกิดความร่วมมือ

มากกว่าเดิม องค์กรท้องถิ่น เช่น เทศบาล องค์กรบริหารส่วนตำบล ได้มองเห็นความสำคัญของการศึกษาและให้ความร่วมมือโดยจัดสรรงบประมาณสนับสนุนโรงเรียนมากขึ้น

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 3 (2546, หน้า 17) ได้รายงานผลการประเมินมาตรฐานด้านกระบวนการของโรงเรียนในสังกัดว่า ครูมีการวางแผนการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับท้องถิ่น โดยการบูรณาการเข้าไปในกลุ่มสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน สาระที่นำไปบูรณาการในระดับมากได้แก่ กลุ่มสาระงานอาชีพและเทคโนโลยี สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ภาษาไทย ศิลปะและอื่น ๆ เช่น การประกอบอาชีพ การปกครองส่วนท้องถิ่น ประวัติท้องถิ่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม การแสดง การพอรำ เป็นต้น

พูลสุข บุญเนตร และคณะ (2549, หน้า 88) ได้ทำวิจัยและพัฒนาการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เรื่อง การทอผ้าตีนจกที่ได้มาตรฐานชุมชน ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการทอผ้าตีนจกสู่เยาวชนในโรงเรียนเป็นสิ่งที่ควรได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากหน่วยงานภาครัฐและชุมชน

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2549) ได้สนับสนุนการทำวิจัยท้องถิ่นและมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรท้องถิ่นเรียงตามลำดับดังนี้

สมบัติ จักรสมศักดิ์ (2544) ศึกษาเรื่อง หลักสูตรท้องถิ่นระดับการศึกษาพื้นฐานช่วงประถมศึกษา โรงเรียนบ้านร่องบัว จังหวัดเชียงราย สรุปผลการศึกษาพบว่า ด้านการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นสามารถรวบรวมเรื่องต่าง ๆ ที่ชุมชนอยากให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้ทั้งหมด 57 เรื่อง ด้านการทดลองนำหลักสูตรไปดำเนินการจัดการเรียนการสอน พบว่าในส่วนของ การดำเนินการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนไม่มีปัญหา แต่การจัดการเรียนการสอนนอกโรงเรียนประสบปัญหาบางประการ คือ เวลาในการจัดการเรียนการสอนไม่สามารถกำหนดได้ สถานที่ไม่สะดวกต่อการเดินทางเพราะอาจเกิดอันตรายได้ ประชาชนชาวบ้านไม่มีเวลาว่าง เพราะต้องประกอบอาชีพ

อุดม คำขาด (2544) ศึกษาเรื่อง ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน โดยใช้ผลิตภัณฑ์เถาวัลย์บ้านใหม่ อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ สรุปผลการวิจัยพบว่า หลักสูตรงานผลิตภัณฑ์เถาวัลย์สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ได้แก่ การสานตะกร้า มีรูปแบบการจัดกิจกรรม โดย ครูประธานกลุ่มผลิตภัณฑ์เถาวัลย์สอนภาคความรู้ ครูประจำชั้นสอนการหาเถาวัลย์ การเตรียมเถาวัลย์และอุปกรณ์ ครูผลิตภัณฑ์เถาวัลย์ 5 คน สอนภาคปฏิบัติการสาน หลังการเรียน นักเรียนได้คะแนนด้านความรู้เกี่ยวกับงานผลิตภัณฑ์เถาวัลย์ เฉลี่ย 23.40 จากคะแนนเต็ม 30 คะแนน ได้คะแนนด้านผลงานและพฤติกรรมการทำงานเฉลี่ย 59.47 จากคะแนนเต็ม 70 คะแนน สรุปผลการ

เรียนรู้เฉลี่ยร้อยละ 82.87 ตลอดภาคเรียน นักเรียนทำชิ้นงานได้เฉลี่ย 10 ชิ้นต่อคน และจำหน่ายชิ้นงานได้เฉลี่ย 5 ชิ้นต่อคน นักเรียนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในระดับมาก หลังการเรียนรู้ นักเรียนยังใช้เวลาว่างสานตะกร้าได้เฉลี่ย 4 ชิ้นต่อคน เทศบาลตำบลวังชันและสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแพร่ให้การสนับสนุนงบประมาณ

สนิท สัตโยภาส (2546) ศึกษาเรื่อง บูรณาการการจัดการศึกษาเพื่อท้องถิ่น : กรณีศึกษาวิชาการสร้างหนังสือสำหรับเด็ก สำหรับนักศึกษาปริญญาตรี สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบค้น รวบรวม อนุรักษ์และเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยภาคเหนือ มีการนำองค์ความรู้มาสร้างหนังสือสำหรับเด็กชุดภูมิปัญญาไทยภาคเหนือ และต้องการศึกษาวิธีการบูรณาการวิชาการสร้างหนังสือสำหรับเด็กเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า วิธีการบูรณาการการสอน การวิจัยและการบริการวิชาการเพื่อพัฒนาท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย การนำองค์ความรู้ของวิชาการสร้างหนังสือสำหรับเด็ก และกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อสืบค้นรวบรวมองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาไทยภาคเหนือ ด้วยการนำเวทียาวบ้านมาบูรณาการกับกิจกรรมการสร้างหนังสือสำหรับเด็กนั้น มีประสิทธิภาพส่งผลให้ได้ “ต้นฉบับหนังสือสำหรับเด็กชุดภูมิปัญญาไทยภาคเหนือ” ที่มีคุณภาพจำนวน 29 เรื่อง ทำให้นักศึกษาเจ้าของผลงานและชาวบ้านมีความภาคภูมิใจและตระหนักในคุณค่าภูมิปัญญาของภูมิปัญญาตนเอง ซึ่งเป็นวิถีทางหนึ่งในการร่วมกันอนุรักษ์และเผยแพร่องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญา

สาลินี สุขบัวแก้ว (2547) ศึกษากระบวนการศึกษาการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง โนราตำบลโคกทราย อำเภอป่าบอน ผลวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้ 1) กระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง โนรา มีลำดับขั้นตอนตั้งแต่การเปิดพื้นที่ให้ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม อันได้แก่ ครู ผู้นำชุมชน นักเรียน ผู้ปกครอง กรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผ่านทางเวทีประชุมผู้รู้เรื่อง โนราและการลงพื้นที่สืบค้นข้อมูล และเพิ่มเติมด้วยการเปิดเวทีสร้างความตระหนักให้กับผู้นำ จากนั้นนำไปสังเคราะห์หลักสูตรเพื่อท้องถิ่นจนได้หลักสูตรฉบับร่าง (ฉบับตำบลโคกทราย) 2) มีเงื่อนไขและปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำหลักสูตร เช่น การให้ความสำคัญกับผู้นำ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนครูและนักเรียน และข้อจำกัดของระบบราชการ 3) ชุมชนได้เรียนรู้ทบทวนถึงประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรมดั้งเดิม มองเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและตระหนักถึงคุณค่าของการรำโนรา 4) โรงเรียน ได้หลักสูตรท้องถิ่นที่มีเนื้อหาสาระสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน 5) องค์การท้องถิ่น เห็นความสำคัญการรำโนราและเข้ามาส่งเสริมให้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมวัฒนธรรมท้องถิ่นของ อบต.

ทัศนีย์ คำต๊ะ (2547) ศึกษาแนวทางและกระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในเขตชนบทพื้นที่ราบ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ทำให้

ทราบถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนที่ชุมชนต้องการในการจัดการเรียนการสอน ศักยภาพของชุมชนกับโรงเรียนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน แนวทางที่ชุมชนกับโรงเรียนที่จะร่วมกันจัดการเรียนการสอน

มงคล สุภามณี (2547) ศึกษาเรื่องการบูรณาการหลักสูตรสถานศึกษาของรัฐ กับความต้องการของท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมีความพร้อมในการสนับสนุนการจัดการศึกษาที่บูรณาการระหว่างหลักสูตรแกนกลางกับความต้องการของท้องถิ่น สำหรับแนวทาง / กระบวนการจัดทำหลักสูตร เริ่มจากการเตรียมความพร้อมของทีมวิจัยและผู้เกี่ยวข้องเพื่อปรับแนวคิดให้ไปในแนวทางเดียวกัน ทำการสำรวจความต้องการและศักยภาพชุมชน ตลอดจนองค์ความรู้ด้านต่างๆ แหล่งเรียนรู้และแนวทางการสนับสนุนของชุมชน แล้วนำเสนอในเวทีชาวบ้าน ด้านผู้ปกครอง ชุมชนและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ให้ความร่วมมือกับโรงเรียน ในการเข้าร่วมประชุมปฏิบัติการ แสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดทำและใช้หลักสูตร ซึ่งส่วนใหญ่เห็นการเปลี่ยนแปลงของบุคลากรและเกิดความพึงพอใจในการจัดการเรียนการสอน

